

*Людина -
Культура -
Духовність*

*Збірник
наукових праць*

В И П У С К - II

Київ - 1996

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

Проблема самореалізації є однією з фундаментальних в системно-комплексного міждисциплінарного дослідження феномену особистості. Значне місце аналіз людської індивідуальності та способів її реалізації займає і в руслі проблем філософської антропології. Невпинний інтерес сучасного філософського знання до вивчення самореалізації пояснюється загальним прагненням ствердження пріоритетно індивідуально-особистісних цінностей в осмисленні основної для філософії теми філософствування, визначеної відношенням "людина-світ". Саме в самореалізації як специфічному виді активності особистості, в якому об'єктом її діяльності є як зовнішній предметний світ, так і власні сутнісні сили, знаходить своє найповніше втілення не тільки подальше збагачення людської культури, прогресивний розвиток історії, але й збереження, розвиток та удосконалення внутрішнього світу людини, її унікальної індивідуальності.

Не можна сказати, що загострена увага до проблеми самореалізації особистості є прерогативою лише сучасного наукового знання. Самореалізацією людини, з можливістю самоактуалізації усього комплексу її індивідуальних характеристик в усі часи пов'язувався пошук світоглядних орієнтирів, індивідуального сенсу життя. Тому проблема самореалізації завжди посідала значне місце у розміркованих філософській антропологічній думки і має власну еволюцію становлення.

Можна з упевненістю сказати, що в історії філософії немає такої епохи і такого вчення, в яких дана проблема не одержала свого розвитку, або принаймні не порушувалася. Проте, на різних етапах культурного розвитку значення та сутність самореалізації особистості усвідомлювались зовсім не однаково.

Виникнення проблеми самореалізації невіддільне від перших спроб осмислення дихотомії "людина-світ". Ця тема з необхідністю примушувала ставити питання про людське призначення у цьому світі та свідомий вибір свого життєвого шляху. Складність, сутність пошуків відповідей на такі питання сприяли тому, що проблема самореалізації особистості, навіть не виділившись у самостійну і не отримавши статусу філософської категорії, становила важливий камінь уже для самих ранніх філософських течій.

Слідами спроб розібратися у сутності, шляхах та особливостях

самореалізації відмічені біблейські тексти і найдавніші езотеричні вчення. У філософських пошуках ранніх етапів стародавньої китайської культури активно розроблялись способи знаходження шляху до благоочинного життя. За допомогою самоспоглядання та самоаглютації намагались досягти вершин досконалості послідовники буддизму, які вбачали кінцеву мету самореалізації людини у стані "нірвани" – вічного блаженства. У беззастережному підкоренні всезагальному закону "дао" бачили можливість реалізації життєвого шляху прихильники одного з найвпливовіших вчень стародавньої китайської філософії – даосизму.

Ще одне близьке принципам самореалізації поняття самоаглютації ми знаходимо в етико-філософських роздумах Сократа. Продовжуючи лінію софістів у виділенні проблеми людини як однієї з основних тем філософування, Сократ вважав, що метою самоаглютації є пошук та відкриття істинного "Я", пізнання самого себе. Треба пізнати, зрозуміти хто ти є і стати ним – так Сократ стверджував необхідність реалізації пізнаного "Я". Однак, таке пізнання можливе лише у безпосередньому, практичному контакті з іншими людьми – у діалозі. Таким чином, старогрецький філософ торкнувся однієї важливої для процесу самореалізації особистості проблеми – проблеми людського спілкування.

Згідно з Платоном, реалізація життєвого шляху індивіда цілком залежить від закону долі. Проте, людині необхідно обирати "золоті нитки" розуму та доброчесності і відхилити бруталні нитки, що ведуть до ганебних вчинків.

Про потяг до доброчесності висловлювався відповідно до загальної логіки етичних розмірковувань античної філософії і Арістотелем. Цінним у його вченні є для нас розуміння діяльній природи доброчесності, а також безпосередньо наближене до усвідомлення ролі досвіду у процесі самореалізації особистості положення про наявність у людини психологічних настанов, зформованих раніше і впливаючих на реалізацію задуму.

В центрі філософської та суспільної думки поставили проблему людини та її самореалізації гуманісти епохи Відродження. Нікколо Маккіавелі вважав, що основою реалізації людської сутності повинні бути розум та дії особистості. Увага до самореалізації людини в творчій діяльності, до багатства її індивідуальних проявів характерна для всіх представників гуманістичного руху як центральний момент антропологізму Ренесансу. Але, мабуть, найбільш яскра-

спромігся виразити загальні уявлення про людину як творця культури, як суб'єкта креативної діяльності один з найвидатніших мислителів епохи Микола Кузанський. Вважаючи людність єдністю нескінченності, Кузанський писав, що "якщо властивість єдності - згортати з себе суще, оскільки єдність є буття, що згортає у собі простоті усе суще, то людина володіє силою розгортати з себе у колі своєї ширини, усе виробляти з потенції свого центру. У єдності властиве ще й ставити кінцевою метою своїх розгортань само себе, якщо вона є нескінченність; відповідно у творчій діяльності людини немає іншої кінцевої мети, окрім людини"/1,10/.

Кільш виразно висловився з цього приводу Ф.Бекон: "Людині несподівано пізнати саму себе, треба знайти також спосіб, за допомогою якого вона зможе розумно та уміло показати, виявити себе, і, вкрити, змінити себе та зформувати"/2,479/.

Власний внесок у розуміння самореалізації зробила ідеалістична традиція філософського мислення, для якої самореалізація постає як суб'єктивно-психологічне, ідеальне трансформування ідеального місту. Як самореалізацію духу, ідеї розумів самореалізацію Герцеля. Проте, його роботи містять положення про самореалізацію як відкриття творчих задатків та здібностей особистості, її сутнісних сил. Саме вони лягли в основу того розуміння самореалізації, яке дав Ленін В.І.: "Це поняття /=людина/ є прагнення реалізувати себе, дати собі через себе самого об'єктивність в об'єктивному світі і здійснити /виконати/ себе"/3,194/.

У своїх міркуваннях Ленін значною мірою спирався на матеріалістичне розуміння сутності людини та її самореалізації, характерне для філософської школи марксизму. В руслі цієї школи вперше була представлена концепція самореалізації особистості, яка органічно зв'язала розвиток людської історії з самореалізацією людини як її активно-діяльного суб'єкта.

Основні положення цієї концепції містяться в таких ранніх роботах К.Маркса та Ф.Енгельса як "Святе сімейство", "Німецька ідеологія", "Економічно-філософські рукописи 1844 року". У цих роботах самореалізація визначається як творче виявлення життя "цілісного суб'єкта", що витікає з вільного розвитку усієї сукупності здібностей. Тим самим з'являється можливість вільного самовиявлення людини з її творчою діяльністю. "Сукупність здібностей" даному визначенні - це сутнісні сили людини, поняття, яке займає особливе місце в структурі марксистського дослідження пробле-

ми самореалізації особистості. Одночасно з втіленням сутнісних сил у предметних формах матеріальної і духовної культури, метою якого є створення суспільно значущих цінностей, здійснюється власний розвиток людини, збагачення та удосконалення її творчого потенціалу. Отже, за Марксом, метою самореалізації, призначеною кожній людині є всебічний розвиток усіх своїх здібностей. Лише цьому випадку людина спроможна стати дійсним учасником суспільного життя і повноцінно реалізувати свої творчі можливості.

У марксистському розумінні самореалізація постає як різнобічне виявлення життєдіяльності "цілісного суб'єкта". Про цілісність же суб'єкта можна говорити лише тоді, коли людина привласнює свою "різнобічну сутність різнобічним способом". Різнобічні способи у Маркса – це способи людської діяльності. Отже, становлення, розвиток і реалізація сутності людини, її сутнісних сил здійснюється тільки у процесі діяльності. Своєрідність кожної сутнісної сили – це одночасно і своєрідний спосіб її опрідметнення, її діючого, живого буття.

На противагу догматизації марксистської філософської школи як і сучасній тенденції до її забуття, ціннісний підхід до збереження досягнень філософської антропології марксизму, його значного методологічного потенціалу завжди сприяв знаходженню перспективних напрямів дослідницького пошуку. Так, ранні праці К. Маркса у яких значне місце відведене питанням людської індивідуальності зокрема, положення про неможливість "не суб'єктивного" трактування діяльності значною мірою передували характерному для філософської думки ХХ століття дослідженню самореалізації як втілення суб'єктивності особистості, як вираження неповторного призначення людини у світі.

Заслуговує розгляду і розуміння проблеми самореалізації у філософських пошуках екзистенціалізму, яке відзначається різноманітністю та багатогранністю. Так, датський філософ С. К'єркегор, якого екзистенціалісти вважають своїм попередником, аналізуючи питання самоздійснення, самовиявлення особистості, упроваджує такі поняття як "відчай", "страх", "рішучість". Але головне місце він відводить категорії можливості, яка ставить людину перед вибором і відкриває їй шлях до свободи, до творчої діяльності. Саме можливість розкриває справжню сутність людини і надає їй право брати на себе відповідальність бути людиною та поводитися по людськи. Надалі і категорія відповідальності, і категорія вибору, свободи, творчості знайдуть своє осмислення в оригінальних концепціях

М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, А. Камю, Е. Гуссерля, К. Ясперса та інших видатних філософів ХХ століття.

Так, відповідальність та свідомий вибір складають основу самореалізації особистості в міркуваннях А. Камю. Суперечність бунтуючої людини знаходить своє вираження у її боротьбі в ім'я найвищих цінностей, серед яких на першому місці стоять свобода, справедливість, краса, істина, добро.

Самореалізація особистості у Ж.-П. Сартра - це постійна "нашітність", спрямованість у майбутнє. Останнє ж завжди надає людині цінність вибору, отже, й можливість вільного самоздійснення. Тому в основі характеристики людського існування і самореалізації у Сартра знаходяться категорії вибору та свободи.

Проте, є й інший бік екзистенціальної самореалізації - предиктори цього філософського напрямку звертали особливу увагу на відчужений зв'язок особистості з навколишнім світом, який продуктивну самореалізацію перетворює в самоутрачнення, що становить фатальну суперечність самої людської сутності. У зв'язку з цим, великого значення у роботах Ясперса, Хайдеггера, Сартра набули категорії страху, провини, абсурду, існування, які обмежують творчий розвиток самореалізації людини.

На основі екзистенціальних філософських пошуків розвивається проблема самореалізації і в такому сучасному напрямі зарубіжної філософії як гуманістична психологія особистості. Його представники (Маслоу, Ш. Бюлер, К. Роджерс, В. Франкл) розглядають основну мету самореалізації як прагнення пошуку сенсу життя. Сенс, як стверджує Віктор Франкл, неможливо надати людині, людина повинна його відшукати сама [4, 37]. Ставши носієм сенсу, особистість бере на себе відповідальність і за його реалізацію. Можливість такої реалізації передбачується силою духу, якою володіє людина. Тому, до вчення про прагнення сенсу і вчення про сенс життя у філософській концепції Франкла передбачується вчення про свободу волі.

Вважаючи, що свобода, позбавлена відповідальності, вироджується у свавілля, Франкл на перший план світоосприйняття виносить вільну та осмислену реалізацію сенсу життя. Звідси екзистенціальний аналіз не тільки людської сутності, але й діяльній спрямованості особистості, інтенціональності, за висловом Франкла. Отже, самореалізація має два аспекти виявлення: інтенціональну предметність /зовнішня діяльність/ і творення самого себе у процесі цієї діяльності /самостворення/. Ці два аспекти нерозривно пов'язані по-

взаємно: "Я не тільки дію відповідно до того, що я є, але й стаю

відповідно до того, як я дію"/4,114/.

Наближена до філософських поглядів В.Франкла і концепція самоактуалізації А.Маслоу - одного з основоположників гуманістичної психології особистості. Його положення про ідеальну межу, до якої прагне наблизитися людина, перекликається за значенням з вченням про прагнення сенсу В.Франкла та про спрямованість у майбутнє Ж.-П.Сартра. "Складається враження, - робить висновки Маслоу, - нібито у людини є єдина кінцева мета, віддалена мета, якої прагнуть усі люди. Різні автори називають її по різному: самоактуалізація, самореалізація, інтеграція, психічне здоров'я, індивідуалізація, автономія, креативність, продуктивність, але всі вони згідні з тим, що все це синоніми реалізації потенцій індивіда, становлення людини у повному значенні цього слова, становлення тим, ким вона може стати"/5,153/.

Подібний хід міркувань знаходимо ми і у Е.Фромма, який спрямовує свої філософські пошуки на дослідження шляхів "відродження" "самовиявлення" людини, на основі яких стане можливою і її самореалізація. У Фромма людина, "розвиток її індивідуальності, реалізація її особистості - це найвища мета..." /6,220/. Тільки реалізувати свою особистість, людина знаходить свободу.

Таким чином, розглянуті нами деякі моменти становлення проблеми самореалізації особистості в історії філософії допомагають усвідомити, що цей процес відзначається багатогранністю та суперечністю. І все ж, подальший розвиток даної проблеми неможливий без урахування цього різноманіття поглядів, цих значних здобутків попередньої філософської думки, що постають джерелом дослідницьких пошуків сутності, механізмів та способів самореалізації особистості у вітчизняній філософії.

Л І Т Е Р А Т У Р А

1. Мир философии: Книга для чтения. Ч.2. Человек. Общество. Культура. - М.: Политиздат, 1991. - 624с.
2. Бэкон Ф. Великое восстановление наук. Книга восьмая. // Соч.: В 2-х т. - М.: Мысль, 1971. - Т. I. - С. 437-536.
3. Ленин В.И. Философские тетради // Полн. собр. соч. - М.: Изд. полит. лит-ры, 1969. - Т. 29. - С. 77-218.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла. - М.: Прогресс, 1990.
5. Maslow A.H. *Toward a psychology of Being* 2-nd ed. N. Y.: Van Nostrand, 1958. - xvi + 240.
6. Фромм Э. Бегство от свободы. - М.: Прогресс, 1990. - 271с.